

УДК:316.354

Амосов Олег Юрійович, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри економічної теорії та фінансів, Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Україна, Харків, 61075, пр. Московський, 75, моб. +38(050)6226148, e-mail: amosovoleg@uk.net

Гавкалова Наталія Леонідівна, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Україна, 61166 м. Харків, пр. Науки, 9-а, моб. 0506226148, e-mail: ngavl@ukr.net

Розумнюк Ірина Вікторівна, PhD, Єгипет, Каїр, Мааді, Ель Хамс, блок 1, буд. 50, +201223048877, irynaroz28@gmail.com

АРХЕТИПНІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Представлене авторське бачення інституціональної природи суспільних трансформацій при урахуванні впливів існуючих архетипів. Для доведення думок запропоновано понятійно-категоріальний аналіз інституту, інституціоналізму, суспільних трансформацій. Зокрема, визначено теоретико-методологічні інституціональні спекти, які прямо впливають на хід суспільних трансформацій в Українському суспільстві з урахуванням впливу архетипів. За результатами понятійно-категоріального аналізу визначено основні властивості інституціоналізму, до яких відносимо часовий лаг; система, сукупність правил – формальних, неформальних, які визначаються суспільними архетипами; мету – формування структури соціальної взаємодії, при яких можуть закладатися механізми та здійснюватися суспільні трансформації. На основі узагальнення теоретичних підходів з'ясовано, що інститут, створюючи симбіоз із архетипами являє собою

систему формальних та неформальних соціально-економічних правил, які визначаються потужною двоєдністю як довготермінових, так і короткочасних цілей, що обмежують відносини між індивідами в економічній, соціальній, правовій, соціально-економічній, інноваційній сферах та сприяють визначенню історичних умов, при яких створюються соціально-економічні механізми суспільних трансформацій. Запропоновано розглядати Інституціонально-архетипний підхід як визначальний при виокремленні загального і особливого шляху розвитку країни, оскільки передбачається існування індивідуальної національної матриці, що сформувалася під впливом архетипів. Зроблено висновок, що проблема забезпечення сталості соціально-економічних процесів в суспільстві при існуванні суспільних трансформацій передбачає існування інституційно-архетипної матриці, а розгляду проблеми інституціонального впливу на трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні бракує комплексного бачення, при якому урахуваний вплив суспільних архетипів, що передбачає своєчасність створення ґрунтовної наукової концепції, яка стосується інституціональної теорії, що визначає суспільні трансформації під архетипним впливом.

Ключові слова: інститути, інституціоналізм, суспільні трансформації, архетипи.

Амосов Олег Юрьевич, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри економічної теорії та фінансів, Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, Україна, Харків, 61075, пр. Московский, 75, моб. +38(050)6226148, e-mail: amosovoleg@uk.net

Гавкалова Наталья Леонидовна, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Україна, 61166 г. Харків, пр. Науки, 9-а, моб. 0506226148, e-mail: ngavl@ukr.net

Розумнюк Ирина Викторовна, PhD, Египет, Каир, Маади, Ель Хамс,
блок 1, дом 50, +201223048877, irynaroz28@gmail.com

АРХЕТИПНЫЕ ОСНОВЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Представлено авторское видение институциональной природы общественных трансформаций при учете влияния существующих архетипов. В качестве доказательной базы предложен категориальный анализ понятий, связанных с институтами, институционализмом, общественными трансформациями. В частности, определены теоретико-методологические институциональные аспекты, которые прямо влияют на ход общественных трансформаций в украинском обществе с учетом влияния архетипов. В результате понятийно-категориального анализа определены основные свойства институционализма, к которым относим временной лаг; систему, совокупность правил - формальных, неформальных, которые определяются общественными архетипами; цель - формирование структуры социального взаимодействия, при которых могут формироваться механизмы и осуществляться общественные трансформации. На основе обобщения теоретических подходов подытожено, что институт, создавая симбиоз с архетипами, представляет собой систему формальных и неформальных социально-экономических правил, определяемых двуединством как долгосрочных, так и краткосрочных целей, ограничивающих отношения между индивидами в экономической, социальной, правовой, социально-экономической, инновационной сферах и способствуют определению исторических условий, при которых формируются социально-экономические механизмы общественных трансформаций. Предложено рассматривать институционально-архетипный подход как определяющий при выделении особого пути развития государства, поскольку предполагается существование национальной матрицы, сформировавшейся под влиянием

архетипов, Сделан вывод, что проблема обеспечения устойчивости социально-экономических процессов в обществе при существовании общественных трансформаций предполагает существование институционально-архетипной матрицы, а рассмотрению проблемы институционального влияния на трансформационные процессы, происходящие в Украине не хватает комплексного видения, при котором учитывается влияние общественных архетипов, что предусматривает своевременность создания научной концепции, касающейся институциональной теории, которая определяет общественные трансформации под влиянием архетипов.

Ключевые слова: институты, институционализм, общественные трансформации, архетипы.

Amosov Oleg Yuriyovych, Doctor of Economics, Professor, Head of Economic Theory and Finances Department, Kharkiv Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, 61075, Kharkiv, Moskovsky ave. 75, +38 (050) 237 9725, e-mail: amosovoleg@ukr.net.

ORCID: 0000-0001-8718-6343

Gavkalova Nataliia Leonidivna, Doctor of Economics, Professor, Head of Public Administration and Regional Economy Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 61166, Kharkiv, Nauky ave. 9-a +38 (050) 622 6148, e-mail: ngavl@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1208-9607

Rozumnyuk Iryna Viktorivna, PhD, Egypt, Cairo, Maadi, El Khames, block 1, bld. 50, +201223048877, irynaroz28@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3081-7703

ARCHETYPAL FOUNDATIONS OF THE DOMESTIC ECONOMY TRANSFORMATION

Abstract. The author's vision of the institutional nature of social transformations taking into account the influences of existing archetypes is presented. The conceptual and categorical analysis of an institute, institutionalism, and societal transformations is offered to prove the ideas. In particular, theoretical and methodological institutional aspects that directly influence on the course of social transformations in Ukrainian society are considered, taking into account the influence of archetypes. According to the results of a conceptual-categorical analysis, the basic properties of institutionalism which include time lag, system, set of rules – formal, informal, determined by social archetypes are identified. The purpose is to form a structure of social interaction, under which the mechanisms are laid and social transformations can take place. Based on the generalization of theoretical approaches, it was found that the institute, creating a symbiosis with archetypes, is a system of formal and informal socio-economic rules, which are determined by the powerful duality of both long and short-term goals, limiting the relationship between individuals in economic, legal, socio-economic, innovation spheres and help to identify the historical conditions under which the socio-economic mechanisms of social transformation are created. It is suggested to consider the Institutional-archetypal approach as a ruling one in distinguishing the general and special path of country's development, since there is an individual national matrix, which was formed under the influence of archetypes. It is concluded that the problem of ensuring the sustainability of socio-economic processes in society at the existence of public transformations implying the existence of an institutional-archetypal matrix but the consideration of problems of institutional influence on transformational processes, occurring in Ukraine lacks a comprehensive vision taking into account the impact of social archetypes, providing timely establishment of thorough scientific concepts relating

to institutional theory that defines the archetypal social transformation under the influence.

Key words: institutions, institutionalism, social transformations, archetypes.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної економіки визначається реформування, у тому числі еволюцією архетипів, в усіх сферах життєдіяльності, іншими ендогенними та екзогенними факторами впливу, Здійснення реформування спрямоване на забезпечення глибинних змін в суспільстві, що неможливо без розуміння методології інституціоналізму, що має за фундамент пануючі архетипи, її детермінантів, еволюційних закономірностей, що дозволяє з'ясувати дії суспільних законів та визначити хід суспільних трансформацій. В умовах поетапних соціально-економічних трансформацій, які відбуваються в українському суспільстві з метою прискорення інтеграції країни до світової системи господарювання зростають вимоги до методів аналізу та прогнозування наслідків від рішень, які приймаються в управлінні економікою. Виникає необхідність в забезпеченні надійного прогнозування функціонування економіки України у короткостроковій та довгостроковій перспективі, яке дозволяє приймати обґрунтовані рішення стосовно стратегічних та тактичних викликів. У цьому зв'язку є перспективним використання сучасних економіко-математичних методів та імітаційного моделювання для аналізу та оцінки пріоритетів соціально-економічної політики України з обов'язковим урахуванням впливу національних архетипів. Дані, які використовуються для оцінки, вражають різноманітністю. Зокрема, більшість науковців вважає макроекономічні величини найбільш об'єктивними вихідними для аналізу, але при цьому досить обмеженим є урахування як інституціональних тенденцій, проявів архетипів та використання фактичного матеріалу, без чого прогнозні оцінки мають меншу вірогідність, а соціально-економічні процеси, які відбуваються, підлягають меншому корегуванню, так і вплив суспільних архетипів, що визначають наявність системи інституціональних матриць та, тим самим,

впливають на суспільні трансформації. Зазначене обумовлює актуальність та своєчасність зазначеної авторами теми.

Аналіз останніх публікацій. У працях закордонних та вітчизняних дослідників можна знайти науковий доробок, присвячений методології інституціоналізму. Зокрема, Д. Норт [1] аналізує інституційні зміни і функціонування економіки; О. А. Гриценко [2] визначає місце держави в інституційному середовищі; О. О. Прутська [3] розглядає економічну поведінку на основі інституціонального підходу, опосередковано торкаючись архетипів та аналізуючи дерегулювання як спосіб підвищення якості архетипно-інституційного середовища та інші. Потребує подальшого дослідження питання актуалізації формування інституційного та архетипного забезпечення державного регулювання економіки.

Мета статті. Обґрунтування архетипних основ інституціональної трансформації вітчизняної економіки як науково-теоретичної основи трансформаційних перетворень при урахуванні впливу суспільних архетипів.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до дослідження інституціонального та пов'язаного з ним архетипного впливу на рівень розвитку суспільства виник у вітчизняних дослідників нещодавно. Не можна стверджувати, що питання інституціоналізму не розглядалися науковцями, навпроти, з кожним роком їх кількість зростає, але масштабність питань, використання переважно закордонних теоретичних доведень робить проблему відкритою для подальших досліджень у вітчизняному знаньовому просторі. Зокрема, основи інституціонально-архетипних були докладно подані в працях відомих науковців, які вважали себе послідовниками трьох хвиль: класичного інституціоналізму (Веблен Т., Гелбрейт Дж.К., Поланьї К. та ін.); неоінституціоналізму (Бьюкенен Дж., Коуз Р., Макніл Й., Норт Д., Пейович С., Позер Р., Стиглер Дж., Уільямсон О. та ін.); та новітнього інституціоналізму (Буайє Р., Неш Дж., Тевено Л., Фавро О. та ін.).

З погляду інституціонального підходу розуміння того, як функціонує економічна система, як відбуваються суспільні трансформації, вимагає обліку дуже складних взаємозв'язків між суспільством і економікою, які визначаються існуванням та впливом суспільних архетипів. Взаємини між ними визначаються набором інституціональних обмежень, які являють собою одну із форм забезпечення функціонування економічної системи. Інститути у зв'язку з архетипами є ключем до розуміння взаємин між суспільством і економікою й стрижнем впливу цих взаємин на економічний ріст (або стагнацію й занепад). В остаточному підсумку інститути виступають фундаментальними факторами функціонування економічних систем у довгостроковій перспективі, визначають суспільні трансформації. При цьому слід наголошувати на непересічному постійному урахуванні впливу суспільних архетипів, які можуть змінювати інституціональні матриці.

Під інститутом А. Олійник розуміє «сукупність формальних, фіксованих в праві та неформальних, що фіксуються в загальному праві, меж, які структурують взаємодію індивідів у економічній, політичній і соціальній сферах» [4, С.188].

Більш поширене та методологічно обґрунтоване визначення можливо знайти у Дж. Лафта: «Під інститутами ми розуміємо діючу в історичних умовах сукупність соціально-економічних правил, над якими індивідууми або групи індивідуумів в основному не властиві як в короткочасному, так і в середньостроковому плані. З економічної точки зору ці правила спрямовані на те, щоб визначити умови, в межах яких може здійснюватися індивідуальний або колективний вибір розміщення та використання ресурсів. В такому значенні інститути на відміну до ринків або організацій не стають механізмами координації; вони сприяють визначенню суспільно-історичних умов, при яких можуть закладатися такі механізми» [5, С. 12].

Інтерес викликає доведення Дж. Лафти про розуміння економічних інститутів як механізмів – регуляторів економічних функцій. Характеристикою таких інститутів «виступають відносини, які включають за

необхідністю компоненти влади, силових взаємодій між індивідуумами або їх групами» [6, С. 13].

Один із засновників інституціональної економічної теорії Веблен Т. інтерпретував інститути як одиниці відбору в еволюційному процесі дарвіністського типу [7, С. 13]. Ці дослідники впритул наближуються до ідентифікації впливу архетипів, однак не беруть їх до уваги.

Дж. Ходжсон при визначенні інститутів вважає останні довготерміновими системами правил, які склалися та укоренилися та які надають структуру соціальним взаємодіям [8, с. 11]. Тобто, у визначенні робиться акцент на суть системи соціальних правил.

Багато спільних рис із попереднім має визначення Серла Дж.: інститут – особливий тип соціальної структури, який включає кодифіковані правила інтерпретації та поведінки. Деякі із правил пов'язані із загальноприйнятими символами або значеннями, як це має місце у варіанті грошей тощо [8, С. 12].

Таким чином, наведені визначення дають можливість визначити основні властивості інституціоналізму, до яких відносимо часовий лаг – довготерміновий або короткочасний; система, сукупність правил – формальних, неформальних, соціально-економічних; мету – формування структури соціальної взаємодії, особливий тип соціальної структури, сприяють визначенню суспільно-історичних умов, при яких можуть закладатися такі механізми, що регулюють економічні функції.

На основі узагальнення теоретичних підходів дійдемо до висновку, що інститут, створюючи симбіоз із архетипами – система формальних та неформальних соціально-економічних правил, які визначаються потужною двоєдністю як довготермінових, так і короткочасних, що обмежують відносини між індивідами в економічній, соціальній, правовій, соціально-економічній, інноваційній сферах та сприяють визначенню історичних умов, при яких створюються соціально-економічні механізми розвитку суспільства.

Інституційно-архетипний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як динамічного процесу, який постійно знаходиться у русі, перетворюється та трансформується. «Технологічні та інституційні перетворення (трансформації) – це ключі до розуміння загальної та економічної еволюції, якій належна залежність від її шляху...», – відзначав Д. Норт [1, С. 198].

Інституціонально-архетипний підхід знімає питання загального і особливого шляху розвитку тієї або іншої країни, оскільки передбачається існування індивідуальної інституціональної матриці в кожній країні, що сформувалася під впливом архетипів, а саме – переплетення взаємозалежних формальних правил і неформальних обмежень, спрямовуючих економіку кожної країни до шляху, відмінному від шляху розвитку іншої країни.

Спільність запозичених правил гри в країнах з різними інституціональними системами веде до істотно різних наслідків. Хоча правила ті ж самі, але механізми й практика контролю за дотриманням цих правил, норми поведіння й суб'єктивні моделі акторів інші. Отже, іншими стають і реальна система стимулів, і суб'єктивна оцінка акторами наслідків прийнятих рішень.

У абстрактному понятті «інституційна матриця» логічно узагальнені ті різноманітні реальні зв'язки архетипи та інститути, які можливо спостерігати у реальному житті. Це юридичні та громадські норми, правила і санкції, процедури узгоджень і закони, традиції та звичаї, організації та законодавчі акти та ін. [7]. Особливі характеристики кожної національної моделі визначені у загальному взаємозв'язку в їх структурі базових і компліментарних додаткових інституційних матриць. Так, в У-матриці узгоджуються економічні інститути ринку, політичні інститути федерації (побудови суспільства, починаючи знизу із окремих самостійних територіальних спільнот) та субсидіарні цінності (субсидіарність як принцип означає пріоритет особистості відносно спільності, членом якої вона

виступає), в яких закріплений пріоритет Я над Ми [8]. Тут ми бачимо достатньо чітко детермінований вплив суспільних архетипів.

В публічному управлінні також можна визначити деякі проблеми інституціонального відновлення України:

1. створення умов для розвитку «гідних» суспільних інститутів, що можуть забезпечити соціально-економічний розвиток держави;
2. формування сприятливих умов для функціонування всіх гілок влади.

Носієм влади є народ, однак для реалізації цього необхідні інституційні умови, тобто необхідно:

3. розгалужену стабільну систему права;
4. потужну систему захисту прав людини;
5. розгалужену систему інформування народу.
6. право - захист устрою держави, це: СБУ; ДБР; антикорупційний суд; НАЗК; національна гвардія; МЗС;
7. інституційні умови функціонування інституції судової влади: правовий захист прав суддів.

Суспільні інститути взаємодіють із системою суспільних інституцій. Президент за набором функцій та роллю гаранта Конституції стає фокусом обох систем. Президент є гарантом інституціонального інваріанта суспільства. Вся діяльність гаранта конституції повинна бути спрямована на забезпечення ефективного, результативного та дійового функціонування гілок влади, як фундаментальних архетипних засад суспільства. Роль та статус Президента як гаранта Конституції повинен бути забезпечений інституційно, інституціонально та базуватись на архетипах.

Слід зазначити, що в Україні сформувалась інституційна структура, що не завжди відповідає матриці її соціально-економічних традицій та не враховує архетипи. Вона, також не відповідає ні англо-саксонській моделі інституціональної структури суспільства, ні континентальній.

До характерних рис інституційної структури українського суспільства слід віднести: інститут анти права. Тобто норми права, якщо й використовуються то дуже селективно.

Спрямування трансформації інститутів або опір на ті, що вже сформувались і здійснюють відповідні впливи на весь (простір) контініум життєдіяльності суспільства. Наявність інститутів та зв'язків між ними створює інваріант суспільства. Цей інваріант забезпечує самовідтворення системи. Особливе місце посідає судова влада. Всі інститути взаємозв'язані та їх взаємодія тісно переплітаються. Втрата впливу окремих із них неодмінно викличе деградацію інших. Інститути впливають на суспільні трансформації та спотворюють дію архетипів [9, 10].

Висновки. Узагальнення досліджень дозволяють зробити висновок, що проблема забезпечення сталості соціально-економічних процесів в суспільстві та вірне спрямування суспільних трансформацій, по-перше, полягає у складній детермінованості матричних пріоритетів стосовно інституційно-архетипної матриці в країні; по-друге, панування в Україні протягом певного часу командно-адміністративної системи вплинуло на формування комунітарної властивості не лише як суспільної, але як архетипної при тому, що ментальні чинники є одними із найвпливовіших щодо ініціювання процесів різної природи; по-третє, вітчизняні науковці при розгляданні проблеми інституціонального впливу на трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, обмежуються окремими працями, розділами в монографіях, що відводить від розглядання питань інституціоналізму з позицій комплексного, системного, процесного підходів при обов'язковому урахуванні впливу суспільних архетипів, тобто від створення ґрунтовної вітчизняної наукової концепції, яка стосується інституціональної теорії, що визначає суспільні трансформації під архетипним впливом.

Список використаних джерел:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
2. Гриценко О. А. Місце держави в інституційному просторі трансформаційної економіки / О. А. Гриценко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : Збірник наукових праць. Т. 11. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2004. – С. 76-82.
3. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці: монографія / О. О. Прутська. – К.: Логос, 2003. – 256 с.
4. Олійник О. М. Інституціональна економіка: Навчальний посібник. – К., 2005. – 416 с.
5. Лафта Дж. К. Эффективность менеджмента организации. Учебное пособие. – М., 1999. – 320 с.
6. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 464 с.
7. Coase R. The Firm, the Market and the Law. Chicago: The University of Chicago Press, 1988. P. 115, 116.
8. Кирдина С. Г. Теория институциональных матриц: в поисках новой парадигмы / С.Г. Кирдина // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Том IV. No 1. – С. 101-115.
9. Афонін Е. А. Архетипні засади моделювання соціальних процесів / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Публічне урядування. - 2016. - № 2. - С. 34-47. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_2_5
10. Амосов О. Ю., Гавкалова Н. Л. Вплив архетипів на суспільні трансформації / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Публічне урядування. - Київ, 2018. - № 3 (13). - С. 56-74.

References:

1. Nort D. & Dzyub I. I. (2000). *Instytutsii, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institution, institution of change and functioning of economy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
2. Gryshchenk O. A. (2004). Mistse derzhavy v instytutsiynimu prostori transformatsiynoi ekonomiky [The place of the state in the institutional space of a transformational economy]. *Problemy I perspektyvy rozvitku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems I am a promising development of the banking system of Ukraine*, 11, Sumy: VVP«Mriya-1» LTD, U ABS, 76-82 [in Ukrainian].
3. Prutska O. O. (2003). *Instytutsionalizm I problemy ekonomichnoi povedinry v perehidnyi ekonomitsi [Institutionalization is a problematic economic issue in the transition economy]*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
4. Oliynyk O. M. (2005). *Instytutsionalna ekonomika [Institutional Economics]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Lafta Dzh. K. (1999). *Effektivnost menedzhmrnta organizatsii [Organization management effectiveness]*. Moscow [in Russian]
6. Hodzhons Dzh. (2003). *Ekonomicheskaya teoriya i instituty: Manifest Sovremennoy institutsionalnoy ekonomicheskoy teorii [Economic Theory and Institute: A Manifesto of Contemporary Institutional Economic Theory]* (Trans) Moscow: Delo [in Russian].
7. Coase R. (1988). *Firma, rynek i zakon [The Firm, the Market and the Law]*. Chicago: The University of Chicago Press
8. Kirdins S. G. (2001). Teoriya institutsionalnyh matrits: v poikah novoy paradigmy [Institutional Matrix Theory: In Search of a New Paradigm]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii – Journal Sociology and Social Anthropology*. (Vols. 1). No 1, 101-115 [in Ukrainian].
9. Afonin E. A. & Martynov A. Yu. (2016). Arhetypni zasady modeluyvannya sotsialnyh protsesiv [Arereptic principles of social process modeling]. *Publichne uryaduvannya – Public Governance*, 2, 34-47. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_2_5 [in Ukrainian].
10. AMOSOV O. Yu. & Gavkalova N. L. (2018). Vplyv arkhetyviv na suspil'ni transformatsiyi [The influence of archetypes on social transformation]. *Publichne uryaduvannya – Public Governance*, Kyiv, 3 (13), 56-74 [in Ukrainian].